

Türk İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi
Journal of the Academic Studies of Turkish-Islamic Civilization
timad

Cilt / Volume: 16 - Sayı / Issue: 31 - Yıl / Year: 2021
Şubat/February - Kış / Winter

ISSN: 1306-4223

**Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne Milli Kimlik İnşasında
Kültür Varlıklarının Etkisi**

*The Influence of the Cultural Assets on the Construction of National Identity from
the Ottoman Empire to the Republic of Turkey*

Ercan KARAKOÇ*

Doç. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi
İnsan ve Toplum Bilimleri Bölümü

Assoc. Prof. Dr., Yildiz Technical University,
Department of Humanities and Social
Sciences

ercankarakoc@hotmail.com

<http://orcid.org/0000-0002-5859-8661>

Hülya UTKULUER YILDIRIM

Dr. Öğr., Yıldız Teknik Üniversitesi,
Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi
Anabilim Dalı Doktora Programı

PhD, Yildiz Technical University, Program of
Ataturk's Principles and History of Turkish
Revolution

hulyautkuluer@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0002-5080-6454>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 30.03.2020

Kabul Tarihi / Accepted: 19.09.2020

Cilt / Volume: 16, Sayı / Issue: 31, Sayfa / Pages: 31-52

Atıf / Cite as: Karakoç, E., Yıldırım, U. H. (2021). Osmanlıdan Cumhuriyete Kültür Varlıklarının Milli Kimlik Üzerinde Etkisi [*The Influence of the Cultural Property on the National Identity from the Ottoman Era to the Early Period of Modern Turkey*]. Türk İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi-Journal of the Academic Studies of Turkish-Islamic Civilization, 16/31: 31-52

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi./ This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

* Sorumlu Yazar / Corresponding Author

Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne Milli Kimlik İnşasında Kültür Varlıklarının Etkisi

Öz

Bu çalışmada, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş sürecinde, geçmişin izlerini gelecek kuşaklara aktarmada önemli bir rol oynayan kültür varlıklarının milli kimlik üzerindeki etkisi incelenmektedir. Bu inceleme iki dönem üzerinden yapılmaktadır. Birinci dönem Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş süreci ve inkılaplar dönemidir. İkinci dönem ise Türk milli kimliğinin şekillendirilmesinde daha kapsamlı politikaların izlendiği 1930'lu yılların sonuna kadar süren ve Türk Tarih Tezinin etkisini hissettirdiği dönemdir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında yeni rejimle birlikte ortaya çıkan Türk devletine yeni bir kimlik oluşturmak için alternatif bir tarih anlatısına ihtiyaç duyulmuştur. Bu anlatıya dâhil olan kültür varlıklarının bir kısmı ihtiyaç duyulmadığı gerekçesiyle elden çıkarılırken, diğer bir kısmı özellikle korunmuş ve işlev değiştirerek hayatına devam etmiştir. Arkeolojik kazılara ve müzelere verilen önemin artması da bu sürecin bir sonucudur. Tüm bunlar hem kültür politikalarını hem de Türk milli kimliğini şekillendirmiştir. Çalışma sırasında Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi kayıtlarından, kültür varlıkları ve müzelerin milli kimlik üzerindeki etkilerini ortaya koyabilecek araştırma yayınlarından; Türk Tarih Tezini desteklemek amacıyla çıkarılan Türk Tarih Kurumu Belleten Dergisi'nden ve dönemin öne çıkan basın kaynaklarından biri olarak Cumhuriyet gazetesinden yararlanılmıştır. Bu çalışma göstermektedir ki milli bir kimlik oluşturulurken kültür varlıkları önemli roller üstlenmektedir ve kültür varlıklarının nasıl değerlendirileceği meselesi aslen kültürel değil siyasi bir meseledir.

Anahtar kelimeler: Kültür varlıkları, milli kimlik, Türk tarih tezi, müze, arkeolojik kazılar.

The Influence of the Cultural Assets on the Construction of National Identity from the Ottoman Empire to the Republic of Turkey

Abstract

In this article, playing a key role in conveying the traces of the past to the future generations, the cultural assets' influence on the national identity formation was studied. The study was divided into two main periods. The first period focuses on the transition period from the Ottoman Empire to the Turkish Republic and the era of reforms. As for the second, it elaborates the period until the end of the 1930s when more comprehensive policies were adopted in shaping the national identity and Turkish History Thesis exerted much influence. During the first years of the Republic, a new historical discourse was needed to form a new national identity for the Turkish state which emerged together with the new regime. While some of the cultural assets which was included in this historical discourse was discarded because they were not needed, the remainder was

particularly protected and continued their existence by changing their functions. The rising interest in the museums and archeological excavations was a result of this process. All of these formed the culture policies as well as the Turkish national identity. For the study, Republic Archives of the State Archives Presidency, the research publications which will help reveal the influence of the museums and cultural assets on the national identity, the Belleten journal which was started to be published to support the Turkish History Thesis and the Cumhuriyet newspaper, one of the prominent press resources of the era were examined. This study argues that the cultural assets undertake significant roles in building a national identity and it is political issue rather than cultural how the cultural assets is utilized.

Keywords: Cultural assets, national identity, Turkish history thesis, museum, archaeological excavations.

Giriş

Kültür kısaca, bir milletin maddi ve manevi değerlerinin bütünüdür (Turhan, 2015: 37). Toplumların kendine özgü yaşam tarzlarının, maddi ve manevi güçlerinin toplumu millet yaptığı kabul edilir (Önder, 1973: 7). Bu maddi ve manevi güçlerin içinde inançlar, din, dil, ahlak, gelenek ve görenekler ile sanat; kısaca kültürün muhtevasını teşkil eden tüm değerler bulunur. Dolayısıyla kültür, toplumların kendine özgü karakterini temsil eder ve milli özelliği ile ön plana çıkar. Milli kimlik bu nedenle kültürden ayrı değerlendirilmez; ancak her ülkenin tarihi, sosyal ve kültürel yapısına göre farklılıklar gösterir (Karpaz, 2009: 57).

Milli kimlik, ulus devletlerin ortaya çıkmasıyla önem kazanmıştır. Cumhuriyet'in ilanı ile imparatorluktan ulus devlete dönüşen Türkiye'de de millet olma bilincinin, milli kimlik ile güçlendirilmesi hedeflenmiştir. Bu süreçte milli hafızayı güçlü tutmaya yarayan kültür varlıklarından yararlanılmıştır. Kültür varlıkları yalnız tarihi nitelikleri ile değil, özgün mimari ve sanatsal özellikleriyle inşa edildiği dönemin somut belgeleri oldukları için geçmişin izlerini geleceğe aktarmanın ana unsurlarındandır. Kültür varlığı "bir bölgede bulunan maddi kültür ürünleri veya eserleri" olarak tanımlanır (Web-1). Daha geniş tanımları da mevcuttur. Bunlardan en günceli halen yürürlükte olan 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nda yer alır. Buna göre; "Kültür varlıkları; tarih öncesi ve tarihi devirlere ait bilim, kültür, din ve güzel sanatlarla ilgili bulunan veya tarih öncesi ya da tarihi devirlerde sosyal yaşama konu olmuş bilimsel ve kültürel açıdan özgün değer taşıyan yer üstünde, yer altında veya su altındaki bütün taşınır ve taşınmaz varlıklardır." (Web-2).

Türkiye coğrafyası bir medeniyetler beşiğidir ve Hitit, Lidya, Frig, Urartu gibi pek çok Anadolu medeniyetine, Roma ve Bizans uygarlıklarına sahne olmuş; Selçuklu ve Osmanlı gibi büyük Türk devletleri ile diğer bazı Türk

boyplarının yaşam alanı olarak öne çıkmıştır. Dolayısıyla bu topraklar pek çok uygarlığın kültür mirasını barındırmaktadır. Bu mirasın içinde taşınmaz kültür varlıklarının çağının belgeleri olarak korunması ve değerlendirilmesi; milli kültürün canlı tutulmasına ve toplumsal hafızayı aktif tutmaya yarar. Bunların korunması, modern toplumların çoğunda millet bilincinin inşası ve devamlılığı açısından da bir zorunluluk olarak görülmektedir (Ersöz, 2017: 31).

Cumhuriyet'in ilanı ile Osmanlı kimliği yerine, Türk milli kimliğinin inşası için kültür varlıklarından yararlanılması sürecinde değerlendirilmesi gerekli iki dönem vardır. Bunlardan birincisi inkılaplar, ikincisi Türk Tarih Tezinin oluşturulması sürecidir. İlk boyutta yeni kimliğin, laik Cumhuriyet'in bir şartı olarak, dine mesafeli olması hedeflenmiştir. İnkılapların bir kısmı Osmanlı Devleti'nden miras alınan ve artık ihtiyaç olmadığı düşünülen; bugünün şartlarında kültür varlığı olarak değerlendirilen, tarihi ve mimari özelliği ile öne çıkan bazı eserlerin zarar görmesine doğrudan ya da dolaylı olarak sebep olmuştur. Halifeliğin ilgası ile hanedan saraylarının, Şeriye ve Evkaf Vekâletinin ilgası ile tüm vakıf eserlerinin "millele intikal ettiği" ilan olunmuş, bu suretle bazı tarihi yapılar yeniden işlevlendirilerek hayatına devam etmiş, bazıları ise çağdaş yaşama uyum sağlayamayarak zamana yenilmiş ve yıkılmışlardır. 1930'ların ortalarına doğru kültür varlıklarına verilen önem artmış ve bu suretle koruma olgusunda bazı gelişmeler yaşanmıştır. Bu gelişmelerde Atatürk'ün öncülük ettiği Türk Tarih Tezinin önemli bir payı vardır. Milli kimliğin şekillenmesinde geçmişten ve kültür varlıklarından yararlanma düşüncesi Türk Tarih Tezinde açıkça görülmektedir.

Türk Tarih Tezi, Türk milletine Osmanlı Devleti'nden önce de Türklerin medeniyette etkin olduğunu gösteren bir kimlik oluşturma politikasında öncü olmuş, bunun için Anadolu medeniyetlerinden yararlanılmıştır. Arkeolojik kazıların desteklendiği bu süreçte Selçuklu eserlerine ayrıca önem verildiği görülmektedir. Osmanlı Devleti'nden miras kalan bazı kültür varlıkları artık ihtiyaç olmadığı gerekçesiyle gözden çıkarılmış; bir kısmı ise -bunlar daha çok büyük Osmanlı eserleridir- restore edilmiş ve bunlara sahip çıkıldığı özellikle vurgulanmıştır. Böylece ortadan kaldırılarak unutturulan veya korunarak milli hafızadaki yeri sağlamlaştırılan kültür varlıkları, yeni rejimin kültür politikalarının temel unsurlarından biri haline gelmiştir.

Bu çalışmada, Osmanlı Devleti'nin son döneminden 1930'ların sonuna kadar geçen süreçte milli kimliğin şekillendirilmesi amacıyla değerlendirilen ve daha ziyade taşınmaz olan kültür varlıkları esas alınmaktadır. Daha önce aynı dönemi alakadar eden ve kültür varlıklarının korunması olgusunu ön plana alarak bu konunun hukuki boyutunu inceleyen önemli çalışmalara imza atılmıştır. Bunlar arasında, bu makalede de yararlanılan Emre Madran ve Halit Çal'ın yayınları konuyu derinlemesine incelemektedir. Bu makale ise öncekilerden farklı olarak kültür varlıklarının korunması ve eski eser hukukundan ziyade, yeni kurulan devletin milli bir kimlik yaratırken kültür

varlıklarından nasıl yararlandığı sorusuna odaklanmıştır. Osmanlı'dan devralınan ve Cumhuriyet döneminde yeniden şekillenen kültür varlıklarının korunması anlayışı ve hukuku, Cumhuriyet'in ilk yıllarında imza atılan pek çok karardan etkilenmiş ve sonuçta 1930'lu yılların sonuna gelindiğinde kültür varlıklarının korunması meselesi Osmanlı Devleti'nden devralındığından çok farklı bir boyuta ulaşmıştır. Cumhuriyet idaresi devraldığı miras içindeki tüm kültür varlıklarına aynı özenle yaklaşmamış, bunlardan milli kimliği kuvvetlendirecek, inkılapları pekiştirecek olanları ön plana çıkarmış; artık hayatta kalmasına gerek olmayanları ise farklı şekillerde değerlendirmek yoluna gitmiştir.

1. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kimlik Meselesi

Osmanlı Devleti bir imparatorluk olarak, tek bir kimliği öne çıkarmaktan ziyade coğrafyasındaki bütün kimliklerin bir arada yaşamasına önem veriyordu. İmparatorluğun gücünün azaldığı ve etnik kimliklerin öne çıkmaya başladığı dönemde, Osmanlı Devleti'nde Osmanlılık, İslamcılık, Turancılık gibi bazı akımlar etkisini hissettirmiş, ancak hiçbiri toplumun tamamı tarafından benimsenmemiş ve hedeflenen birliği sağlayamamıştır. Bu nedenle, Cumhuriyet'in kurulması süreci, eski çok milletli Osmanlı Devleti'nin bir ulus devleti olan Türkiye'ye dönüşmesi süreci olarak da kabul edilir (Karpas, 39).

Cumhuriyet'in 1923'te ilan edilmesiyle Türk ulus devleti resmen ortaya çıkmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun 'başlıca mirasçısı' olan (Mango, 1995: 20) Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı'dan bir etnik kimlik devralmamış, kendisini sadece Osmanlı'nın siyasal, tarihsel, kültürel ve dini mirasıyla özdeşleştirmemiş; unutulmuş olan Orta Asya Türk kimliği ve Anadolu uygarlıkları arasında bağ kurmaya da çalışmıştır (Karpas, 98). Cumhuriyet'in ilanını müteakip süreçte laik ve çağdaş yeni bir Türk kimliğinin şekillendirilmesi için Osmanlı hanedanına ve İslam uygarlığına dayanan tarih anlatılarından vazgeçilmiş; bu vazgeçiş kapatılan tekke ve türbelerle, artık ihtiyaç olmadığı için boşaltılan eski sistem eğitim kurumlarıyla da desteklenmiştir. Arkeolojik kazılara önem verilerek, Osmanlı'dan önceki tarih gün ışığına çıkarılmış, bu buluntularla devlet, milletine ve dünyaya medeniyetteki kadim izlerini göstermeyi, bu suretle Türk tarihinin Osmanlı tarihinden ibaret olmadığını kanıtlamayı amaçlamıştır.

Milli kimlik oluşturmada kültür varlıkları ve müzeler her zaman önemli olmuştur. Anderson (2017), bir ulusun inşasında üç faktörün önemli olduğunu vurgular: Nüfus sayımı, harita ve müze. Ulus, tanımı itibarıyla bir coğrafi sınıra ve toprakları üzerinde yaşayan bir nüfusa muhtaçtır. Müzeler de bu iki ana etmeni, yani ulusun ve sahip olduğu toprakların geçmişini sahneleyerek kimlik oluşumuna katkı sağlayan üçüncü önemli etmen olarak kabul edilir.

Arkeolojik çalışmalara dayalı bazı yorumlar, arkeoloji ve tarih bilimini ulus devletlerin merkezileşme politikalarını yansıtan ve pekiştiren öğeler olarak

kabul eder (Silberman, 2019: 23). Hamilakis, modernliğin dünyayı yeniden şekillendirirken, ulus devlet fikrini tesis ettiğini; bunu yaparken ulusal imgelemleri doğurduğunu söyler (2019: 107-110). Arkeoloji, ulusal imgelemler açısından vazgeçilmezdir, çünkü ulusa uzun bir kadim geçmiş yaratmak için gerekli olan maddi hakikatleri sağlar. Ayrıca toprak altından çıkarılan eserler, uluslara medeniyet anlatılarında bir yer açar. Bundan dolayı 19. yüzyılda ve 20. yüzyılın başlarında ulus devletlerin kurulmasıyla beraber, kültür varlıkları, ulusal ikonlar olarak daha da önem taşımaya başlamışlardır.

Modern çağda kimliklerin belli bir geçmiş üzerine inşa edildiği kabul edilir. Geçmiş, kimliğin temelini oluştururken aynı zamanda o kimliğe sahip toplumun üstünlüğünü ve gelişimini doğrulayabilecek bir zemin hazırlanmasına yardımcı olur (Shaw, 2004: 15). Bu şekilde yeni için eskiden yararlanmak da bir nevi gelenek icadıdır. Hobsbawn, müzelerdeki milli kimlik anlatılarında olduğu devletlerin gelenekleri icat edebileceğini söyler (2006: 2-3). “Geleneğin icadı” sözüyle, hızlı bir toplumsal değişim yaşayan toplumlarda tarihsel malzemenin yeni düzene cevap verecek şekilde kullanılmasıyla yeni gelenekler yaratıldığını ifade eder. Bu yönüyle *kültür varlıkları ve bunların kamusal mekânı olan müzeler*, tarihin ulusallaştırılması ve ulusun tarihselleştirilmesi görevini üstlenirler (Artun, 2014: 161). Müzeler geçmişi “geçmiş” haline getiren, belli bir geçmişin “geçmiş” olarak seçilip algılanmasını sağlayan bir “mekân” olduğu, yani geçmişle bağ kurduğu için, milletlerin tarihinde önem taşırlar (Shaw, 2004: 14).

Dolayısıyla kültür varlıkları ve müzeler, hem her milletin tarihi için hafıza noktaları hem de insanlığın ulaştığı noktada yani medeniyette nerede olduklarını gösteren önemli ipuçlarıdır. Osmanlı Devleti’nin son yıllarında bazı aydınların gayretiyle başlayan ve Osman Hamdi’nin kurumsallaştırdığı müzecilik ve kültür varlıklarının korunması faaliyetleri, Cumhuriyet yönetimine bu konuda bir temel oluşturmuştur. Osmanlı’dan devralınan bu mirasla Cumhuriyet’in erken dönemlerinde kültür varlıklarına yönelik bakış açısı genişlemiş ve yeni milli devlet bu kaynaktan yararlanmaya çalışmıştır.

2. Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Kültür Varlıklarının Korunması Meselesi

Osmanlı Devleti’nde kültür varlıklarının korunmasına yönelik faaliyetler Avrupa’ya nazaran geç bir tarihte, özellikle Avrupalı araştırmacıların arkeolojik kazı yaparak buldukları eserleri yurt dışına götürmelerinin engellenebilmesi gayretiyle başlamıştır. Yasal olarak sürekli iyileştirilmek kaydıyla 1869, 1874, 1884 ve 1906 tarihlerinde eski eserlerin korunmasına yönelik ‘Asar-ı Atika Nizamnameleri’ çıkarılmıştır (Çal, 1990). 1906 Nizamnamesi bazı eklemelerle 1973 yılında çıkarılan 1710 sayılı Eski Eserler Kanununa kadar, Türkiye Cumhuriyeti’nde kültür varlıklarının korunması konusunda tek yasa olarak yürürlükte kalmayı sürdürdüğü için ayrıca önemli görülmektedir (Dilbaz, 2018: 144).

Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyıl sonlarında takip ettiği müze politikasının iki temel hedefi vardır. Avrupa müzeleri medeniyetin Batı uygarlıkları ile geliştiğini ortaya koymaya çalışırken; Osmanlı yönetimi teşhir ettiği eserlerle Batı medeniyeti içinde yeri olduğunu ispata çalışmıştır. Öte yandan Osmanlı coğrafyasından kaçırılan ve Avrupa müzelerinde sergilenen eserlere atfen toprak mülkiyetini kanıtlayarak hâkimiyet alanlarındaki kültür varlıklarına sahip çıkmayı amaçlamıştır (Shaw, 2004: 210).

Türkiye Cumhuriyeti, bu haliyle Osmanlı Devleti'nden hem bir yasal temel, hem de sürekli genişleyen bir Arkeoloji Müzesi koleksiyonu devralmıştır ki bu koleksiyonun büyük kısmı tarihi Roma ve Yunan eserlerinden oluşmaktadır. Buna Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde küçük bir İslam eserleri bölümü eklenmiştir. 1906 tarihli Asar-ı Atika Nizamnamesi, eski eser tanımında ilk kez "İslam uygarlığına ait taşınır ve taşınmaz eserlere" yer vermiştir. Yani devlet bu tarihten itibaren kendi dönemi dâhil olmak üzere geçmiş devirlerdeki İslam medeniyeti izlerini korumayı görev edinmiştir (Madran, 2002: 43).

1906 tarihli Asar-ı Atika Nizamnamesinde İslam eserlerine yer verilmesinin ardından önce Çinili Köşk'te, ardından Süleymaniye Külliyesi'nin imaretinde açılan müzelerde Türk ve İslam eserleri daha kapsamlı biçimde sergilenmeye başlamıştır. Ayrıca 1915'te İslam ve Türk uygarlığına ait eserleri araştırmak ve toplamaktan sorumlu bir komisyon çalışmaya başlamıştır (Arık, 1953: 14). Bu komisyon Topkapı Sarayı'nın korunması için de bir kararname çıkarmıştır (Mülayim, 1999: 55) Aslında Topkapı Sarayı'nın müze haline getirilmesine yönelik 1909 tarihli bir rapor hazırlandığı da bilinmektedir, ancak Cumhuriyet'in ilanından sonra bu çalışmalar karşılık bulmuştur (Mumcu, 1969: 77). Bu gelişmelerden anlaşıldığı üzere Osmanlı'nın son döneminde ön plana çıkarılması hedeflenen İslam kimliği müzelerde de görünür hale gelmiştir. Bunun tesiriyle Türk ve İslam eserlerinin korunması anlayışı bu dönemden itibaren etkili olmuştur.

İslâm eserleri söz konusu olduğunda değerlendirilmesi gerekli bir diğer konu Osmanlı Devleti'nin köklü vakıf geleneğidir. İslam kültürü ve Osmanlı'da etkin bir yere sahip olan vakıf geleneği, Cumhuriyet'e intikal edecek olan vakıf kökenli kültür varlıklarının çoğunun korunmuş olmasının temel sebebidir (Çal, 1990-2: 354). "Taşınır veya taşınmaz bir değer belirlenmiş gayelerle bir amaca tahsisinden doğan, hukuki statüye ve süreklilik kavramına sahip, tescilinden sonra kurucusu dâhil herkesi bağlayan hukuki bir akit" olarak tanımlanan (Öztürk, 1995: 21) vakıf kültürü ile Osmanlı Devleti'nde çok sayıda eserler vücuda getirilmiş ve uzun yıllar korunabilmiştir. Osmanlı'nın vakıf kültürü; sosyal ve toplumsal yaşamda ihtiyaç duyulacak cami, mescit, medrese, mektep, kütüphane, imaret, hastane, çeşme, sebil ve köprü gibi sayısız eserin inşasını sağlayarak şehirleri imar etmiştir. Dolayısıyla günümüzde "korunması gerekli kültür varlığı" olarak nitelenen eserlerin büyük kısmı vakıf kökenlidir. Bunları meydana getiren, korunmasını ve onarılmasını sağlayarak bugüne ulaştıran

vakıf geleneğinde bu eserlerin korunabilmesinin sebebi, vakfiyelerine uygun olarak kullanılmaya devam etmesi konusundaki hassasiyettir (Madran, 2004: 94-95).

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 23 Nisan 1920'de açılmasından hemen sonra oluşturulan bakanlıklar içinde yer alan Maarif Vekâleti kurulduğu ilk günden itibaren kültür varlıklarına önem vermiştir. Bu vekâletin bünyesinde oluşturulan Türk Asar-ı Atıka-sı Müdürlüğü, "asarı atika-i milliyeyi tescil ve muhafaza eylemek" görevini yerine getirmek üzere kurulmuştur (Gerçek, 1999: 138). 1921 yılında Hars Müdüriyeti adını alan bu idarenin hedefleri arasında "milli müzeler açmak ve milli eserlerin toplanarak saklanmasına çalışmak" vardır (Neziroğlu ve Yılmaz, 2013: 235). Eski eserlerin korunmasından sorumlu müdürlük kurulduğu günden itibaren 'milli eser' vurgusunu öne çıkarmış ve 'milli müzeler' açmayı gaye edinmiştir. Türk topraklarından çıkan arkeolojik eserlerin ve yine bu topraklardaki İslam eserlerinin Türklere ait olduğunun altının çizilmesi ve şekillenmekte olan yeni Türk milli kimliği için bu eserlerin taşıdığı önemin sık sık ifade edilmesi bu politikaya yöneliktir.

Cumhuriyet'in ilan edilmesinden sonra, özellikle bir devrim sonucu yıkılan Osmanlı'dan kalan eserlere yönelik yaklaşımın birkaç boyutu olduğu görülmektedir. Bu süreçte kültür varlıklarının değerlendirilmesinde farklı yöntemlere başvurulmuştur. Bu yöntemler kararlı bir tercihten çok, istikameti zaman içinde değişen bir kültür politikasının sonuçlarıdır. Kültür varlıklarının değerlendirilmesine yönelik kararların anlaşılabilmesi için öncelikle bunları etkileyen inkılaplara bakılması gerekmektedir.

3. Cumhuriyet Döneminde Kültür Varlıklarını Etkileyen İnkılaplar

Milli bir kimlik yaratılması sürecinde önem kazanan taşınmaz kültür varlıkları ya Cumhuriyet'in ilk yıllarında imza atılan bazı sosyal ve siyasal inkılap hareketleri ile eş zamanlı olarak kıymetini kaybetmiş ya da önem kazanmıştır. Bu süreç incelendiğinde kültür varlıklarının korunması meselesinin yalnız mimari koruma konusunun bir parçası olmadığı, aynı zamanda yeni rejimin siyasetiyle kültür varlıklarına yönelik politikaların yakın ilişki içerisinde olduğu görülür. Bu doğrultuda siyaseten alınan ilk karar Hilafetin ilgasını takiben Osmanlı hanedanının sınır dışı edilmesidir. Hanedanın bıraktığı mallar; saraylar, kasırlar, köşkler ve içlerindeki eşya "Türk milletine" intikal etmiştir (Resmî Gazete: 6 Mart 1924). Nitekim hanedandan Türkiye Cumhuriyeti'ne 109 bin adet eski eser devretmiştir ki bunların büyük çoğunluğunu taşınır eserler oluşturmaktadır (Gerçek, 146). Dönem gereği bugün kültür varlığı olarak değerlendirilen birçok tarihi eserin bu sayıya dâhil olmadığı açıktır. Devralınan kültür mirasının hangilerinin ve nasıl korunacağı, nasıl işlevlendirileceği gibi sorunların çözümü için birçok yasa ve kararname çıkarılmıştır.

3 Mart 1924'te Hilafetin ilgasıyla başlayan bu süreçte aynı gün kabul edilen Şeriye ve Evkaf Vekâletinin kaldırılması ve Tevhid-i Tedrisat Kanunu, birçoğu

vakıf eseri olan tarihi binaların nasıl değerlendirileceğine ilişkin sorunları da beraberinde getirmiştir. Vakıf eserlerden sorumlu olacak yeni teşkilat Başvekâlete bağlı bir genel müdürlüktür. İşlevsiz kalan vakıfların bir kısmı çeşitli düzenlemelerle diğer devlet kurumlarının kullanımına bırakılmış, merkezi idareden yoksun kalarak bakımsız hale düşen eserler olduğu gibi, kurum ya da şahıslara satılmak ya da kiralanmak suretiyle gelir kaynağı haline gelen eserler de bu süreçten zarar görmüştür. Ancak bu durum ideolojik bir zarar verme sürecinden ziyade bilinçli ve zorunlu bir elden çıkarma sürecidir. Çünkü örnekler incelendiğinde devlet eliyle kasten zarar verilen eserlerden ziyade devralınan sayısız vakıf eseri arasında işlevsiz kalanların bir kısmının gelir kaynağı olmasının yararlı olacağı düşüncesinin baskın olduğu görülmektedir. Cumhuriyet'in devraldığı kayıtlı vakfiye sayısının 27 bin (Vakıflar Genel Müdürlüğü, 1973: 1) olduğu düşünülürse sorumlu olunan kültür varlıklarının ne denli çok olduğu daha net anlaşılabilir. Bir kısmı yıllarca süren savaş ve işgal yıllarının da tesiriyle büyük oranda harap olan eserlerin hepsinin değerlendirilmesi mümkün değildir. Yeni kurulan ve sosyal, siyasal, ekonomik birçok ağır problemle baş edilmeye çalışılan bu olağanüstü dönemde kültür varlıklarını koruyacak kapsamlı bir politika oluşturulması mümkün değildir. Dolayısıyla bu eserlerden imkân ölçüsünde faydalanılmış ve ilk yıllarda korumacı bir politikadan ziyade yararlanmaya dayalı bir politika takip edilmiştir.

Halifeliğin kaldırılması ile hanedana ait eserlerin, Evkaf Vekâletinin kaldırılması ile vakıf eserlerin bundan böyle millete ait olduğu vurgulanmıştır. Cumhuriyet'in bir kazanımı olarak bu eserlerin sahibinin artık Osmanlı Devleti, hanedanı ya da çeşitli vakıflar değil doğrudan millet olduğunun altı çizilmektedir. Ancak bu eserlerin millete intikalinde nasıl bir yol izleneceği açık değildir. Sona eren saltanatın sarayları dâhil olmak üzere kültür varlıklarına zarar verilmemesi için ilk günden itibaren hükümetin kararlar aldığı bilinmektedir. 3 Mart 1924 günü alınan Vekiller Heyeti kararı saray mensuplarına ait mal ve binaların muhafazasını ve alınması gerekli tedbirleri bildirmektedir (BCA, 30-18-01-01/09-15-07).

Bu kanunlarla eş zamanlı kabul edilen Tevhid-i Tedrisat Yasasıyla eski tip eğitimin merkezi olan mektep ve medreseler yeni rejimin Maarif Vekâletine ve özel idarelere bağlanmış ve bunlardan bir kısmı kullanılmak üzere ayrılırken, modern eğitimden uzak olduğu düşüncesi ile birçoğu kullanım dışı kalmıştır. Metruk durumda bulunan eğitim yapılarının satılması için Maarif Vekâleti harekete geçmiştir (Öztürk, 383). Bu kanunların tesiriyle işlev değiştiren pek çok eğitim yapısı vardır. 1930'lu yılların sonuna kadar mektep ve medreselere yeni işlevler verilmiş; bu işlevler yapıların tarihi ve mimari özelliklerine çoğu zaman uygun olmamakla birlikte İstanbul'da yeni inşaat yapmanın masraflı olduğu bir süreçte eldeki binaların kullanılmasını sağlamıştır. Mesela İstanbul Belediyesi tarafından satın alınan Rüstem Paşa Medresesi (Cumhuriyet, 6 Temmuz 1931) ve Fatih'teki Kurşunlu Medrese (Cumhuriyet, 5 Nisan 1932) onarıldıktan sonra

depo haline getirilmiştir. Ayrıca İstanbul Üniversitesi'nin kullanımına verilen Şehzadebaşı ve İbrahim Paşa Medreseleri lokanta ve öğrenci yurdu olarak değerlendirilmiştir (Cumhuriyet, 9 Mayıs 1938). Bu kullanımlar ihtiyaca yöneliktir. Hatalı işlevler sonucu zarar gören örneklerden biri ise tütün deposu olarak kullanılırken yanan Gazi Osman Paşa Mektebi'dir (Cumhuriyet, 9 Mayıs 1932).

Aynı şekilde tekke ve türbelerin kapatılması kararı siyasi olmakla birlikte, kültür varlıklarının korunması meselesinde de incelenmesi gereken başlıklardan biridir. Kanun çıkarılmadan kısa süre önce İcra Vekilleri Heyeti bir talimat yayınlamıştır (BCA, 51-00-00/12-104-16). Bu talimata göre illerde bir komisyon kurulacak ve bu komisyon harap ya da mamur ne kadar tekke, zaviye ve türbe varsa kapılarını mühürleyecektir. Cami ve mescit olarak inşa edilenler ayrılacaktır. Kapatılan yapıların içinde bulunan eşyalar listelenecek; bu eşyalar arasında müzede teşhir edilecek kıymette olanlar İstanbul Evkaf Müzesine gönderilecektir. Kapatılanlar arasında mektep olarak değerlendirilebilecek olanlar özel idarelere devredilmek üzere belirlenecektir. Mektep olarak ayrılmayanlardan harap hâlde olanlar satılacak ve satış hakkında Vakıflar Umum Müdürlüğüne bilgi verilecektir (Öztürk, 407).

30 Kasım 1925'te kabul edilen kanunla (Resmî Gazete: 13 Aralık 1925) 773 tekke ve 905 türbe kapatılmış ve bunlardan toplanan 9362 adet taşınır eser müzelere gönderilmek üzere muhafaza altına alınmıştır (Koşay, 1949: 2). Bu gibi siyasi kararların yeni rejimin Osmanlı Devleti ile olan organik bağı koparmaya yönelik bir tarafı da vardır ve bu suretle milletin yüzünü eskiden yeniye, dini olandan laik olana dönmesinin bir yansıması olarak değerlendirilmektedir. Aynı kapsamda alınan kararlardan bir diğeri tarihi binalara kalıcı zararlar vermiş olan 28 Mayıs 1927 tarihli ve 1057 sayılı "Türkiye Cumhuriyeti Dâhilinde Bulunan Bircümle Mebani-i Resmîye ve Milliye Üzerindeki Tuğra ve Methiyelerin Kaldırılması Hakkında Kanundur" (Web 3). Buna göre devletin, hükümetin ya da belediyenin kullanımında olan binalar ve mekteplerde bulunan ve Osmanlı saltanatını temsil eden tuğra ve armalarla sultanları öven kitabeler kaldırılacaktır. Üzerinde kitabe, arma ya da tuğra bulunan özel binalar; bunlar kaldırılmadıkça devlet ya da belediye binası olarak kullanılmayacaktır. Eğer söz konusu arma, kitabe ve tuğraların kaldırılması binanın tarihi ve mimari özelliğine zarar verecekse üzerleri uygun şekilde kapatılacaktır. Kaldırılabilenler müzelere konulacaktır. Devlet binalarından hangi eserin kaldırılması veya tuğraların örtülmesi lazım geldiğine Maarif Vekâleti karar verecektir (Can, 1948: 26).

Tüm bu kararlar bir arada değerlendirildiğinde, ortaya çıkan sonuç yeni rejimin, ilk zamanlar, Osmanlı hanedanının şehirdeki maddi izlerini silmek, değiştirmek ya da yumuşatmak amacıyla olduğudur. Bu sonucun Türk milli kimliği üzerinde kuşkusuz önemli bir etkisi olmuştur. Aynı sonuç kültür varlıkları açısından değerlendirildiğinde bu süreçten zarar gördükleri

muhakkaktır. Kurumlar arasında dağıtılan vakıf eserleri öncelikle bir idare sorunu doğurmuştur. Şöyle ki 1924 tarihinden itibaren alınan kararlarla saraylar Milli Emlake; medrese, mektep ve türbeler Maarif Vekâletine; diğer eğitim yapıları özel idarelere; sebil, çeşme gibi su eserleri ve mezarlıklar ile kale ve kulelerin metruk arsaları Belediyeye; faal olan camiler, han ve hamamlar ile başka kurumlara devredilmeyen vakıf eserleri Vakıflar Umum Müdürlüğüne bırakılmıştır (Madran, 1996: 65). Birçoğu tarihi külliyelerin bir parçası olarak inşa edilen eserler üzerinde birden fazla kurum söz sahibi olmuştur. Bu çok başlı idari yapı eserlerin korunmasını ve onarılmasını zorlaştırmıştır. Bu sonuç Osmanlı'dan Cumhuriyet'e devrolunan kültür mirasının ihmal edildiği ve kapsamlı bir politika çerçevesinde değerlendirilemediğini göstermektedir. Buna karşılık hanedanın yurt dışına çıkışını takip eden günlerde Osmanlı saraylarına verilecek yeni işlevlere yönelik kararlar alınmış; Topkapı Sarayı 12 Mart 1925'te çıkarılan kararname ile müzeye dönüştürülürken, diğer saray ve kasırların bir kısmı yeni kurulan Milli Saraylar Müdüriyeti emrine verilmiştir (Utkuluer, 2015: 128). Milli Saraylara bağlı sarayların bir kısmı ulusal ve uluslararası kongre ve konferanslara tahsis edilmiş; Beylerbeyi ve Dolmabahçe Sarayları ise bir müddet devlet konukevi olarak kullanılmıştır (Payzın, 1977: 9-10).

Hanedan saraylarından en eskisi ve en meşhuru Topkapı Sarayı'nın ilk günden itibaren müzeye dönüştürülmek üzere planlanması ve çalışmaların vakit kaybetmeden başlaması yeni idarenin kültür politikasına dair başka bir ipucu daha sunar. Tarihe karışan bir imparatorluğun merkezi artık tarihi göstermek üzere halka açıktır ve oluşturulması hedeflenen milli kimlikte Osmanlı Devleti'ne ayrılacak yer bu müzede belirlenebilecektir. Müzenin ilk müdürü Tahsin Öz sarayın uzun yıllar bakımsız kaldığını, Osmanlı idarecilerinin ata yadigârı olan bu sarayı böyle harabe halinde bırakırken, Cumhuriyet idaresinin "sanata karşı gösterdiği alaka ile" saraya yeniden hayatı kazandırdığını ifade etmektedir (1944: 7). Sonraki yıllarda Atatürk'ün konakladığı Dolmabahçe Sarayı da Türk Tarih Tezini destekleyecek toplantı ve sergilerin mekânı olmuş ve bu suretle halka açılmıştır. Osmanlı saraylarına sahip çıktığını gösteren yeni idare, bir süre sonra, özellikle büyük Osmanlı külliyelerinin onarımına da önem vermeye başlamış ve bu mirasa karşı olmadığını kanıtlamayı amaçlamıştır.

Bu şekilde 1930'ların ortalarına kadar Cumhuriyet yönetiminin hedeflediği yeni devlet düzenine uygun olarak yeni bir milli kimlik yaratılırken, kültür varlıklarından bir kısmı ön plana çıkarılmış, bir kısmı ise tarih olmuştur. Cumhuriyet idaresi, sayısı binlerle ifade edilen kültür varlıklarını nasıl değerlendireceği konusunda sabit bir politika izleyememiştir. Çoğu zaman işlevsiz kalan binalardan ihtiyaca yönelik yararlanmak; artık ihtiyaç duyulmadan eserleri ise elden çıkararak arsasından ya da gelirinden faydalanmak maksadıyla hareket etmiştir. Bu durumda işlevsiz kalan yapıların muhafazasına, zaten ekonomik zorluklar yaşayan bir ülkede bütçe ayrılması umulmaz. Kullanılmayacak durumda olan, geçmiş yıllarda harap olmuş ve

metruk durumda kalmış cami ve mescitler, tekke ve zaviyeler öncelikle elden çıkarılmıştır. Bu süreçte dini yapıların daha kolay elden çıkmasında laikliğin getirmiş olduğu dinden uzaklaşılması eğiliminin etkisi olduğu açıktır.

4. Cumhuriyet İdaresinin Kültür Varlıklarını Koruma ve Müzecilik Faaliyetleri

Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren devlet arkeolojik kazılara ve müzelere önem vermiştir. Ankara'nın yeni merkez belirlenmesiyle birlikte zaten yetersiz olan bütçe bu şehre aktarılmış ve önceki başkent İstanbul'dan uzak durulmuştur. Ankara bir kültür merkezi olarak şekillenirken, devlet desteğiyle sürdürülen arkeolojik kazılarda elde edilen bulgulara dayalı olarak kentte müzeler açılmıştır. 1930 yılında bir Hitit Müzesi (bugünkü Anadolu Medeniyetleri Müzesi) kurulması, Türk milli kimliğinde önem taşıyan Anadolu medeniyetlerinin ayrıcalıklı yerini göstermektedir. Bu müzenin oluşturulmasında Maarif Vekillerinden Reşit Galip'in desteği önemlidir. Milli savunma gibi milli eğitim ve kültür işlerinin aynı derecede önemli olduğuna vurgu yapan Reşit Galip'in izlediği müzecilik politikası, Anadolu topraklarındaki kadim Türk geçmişinin ne kadar derin olduğuna dayalıdır. Ona göre Hititlerle ilgili araştırma yapmak isteyen birisinin yegâne yolu Ankara'ya gelmektir (Oruç, 2007: 46). Bu dönemde Türk ve İslam eserleri de göz ardı edilmemiş ve tarihi sürecin devamlılığı içinde Osmanlı Devleti'nden önceki dönemlere vurgu yapan Etnografya Müzesi yine Ankara'da kurulmuştur (Arık, 16-17). Bu faaliyetlerle yeni kimlik inşasında müzelerin rolünden yararlanan Cumhuriyet idaresi, savunduğu yeni tarih tezini müzeleştirerek kalıcı hale dönüştürmeyi hedeflemiştir.

Arkeolojik kazılar ve müzeler kültür varlıklarından yararlanmanın bir yoluyken; bunun bir diğer yolu tarihi binaların restore edilmesidir. İlk yıllarda Osmanlı'nın başkenti olarak ihmal edilen İstanbul, 1927'de Atatürk'ün yeniden bu şehre gelmesiyle yavaş yavaş hareketlenmiştir. İlk kez Haziran 1929'da "İstanbul'daki tarihi kıymeti olan camiler ve sair mebaninin tamiri için Evkaf İdaresi 300 bin lira tahsisat" ayırarak, şehirde büyük bir onarım faaliyetine girişmiştir (Cumhuriyet, 27 Haziran 1929). Bundan sonra sırayla birçok tarihi eserin onarımına başlanmıştır. Gazetelere yansıyan haberlerden Kız Kulesi (Cumhuriyet, 31 Temmuz 1929) ve Galata Kulesi (Cumhuriyet, 22 Kasım 1929) gibi sembol yapılarla; Yerebatan Sarnıcı ve Osmanlı su bentlerinin (Cumhuriyet, 22 Temmuz 1929) onarıldığı görülmektedir. Aynı dönemde Sultanahmet Camii'nin tamiri için gerekli emir Atatürk tarafından verilmiş (Cumhuriyet, 18 Kasım 1929) ve onarımın "esaslı bir surette" yaptırılması Başvekâletçe istenmiştir (BCA, 30-18-01/06-52-01). Onarım sırasında caminin daha önce uçan minaresi yapılmış, ayrıca kurşunları ve çerçeveleri yenilenmiştir. Osmanlı'nın en büyük eserlerinden biri olan Sultanahmet Camii'nin dahi bu yıllara oldukça harap halde ulaşması Osmanlı Devleti'nin son yıllarında bu eserlerin korunamadığını göstermektedir. 1929 senesinden itibaren İstanbul'un genel

görünümüne hâkim olan eserler onarılmaya başlanmıştır ve bu onarımlarda dönem farkı gözetilmemiştir. Dönem basını ve arşivleri onarım çalışmalarının Osmanlı, Bizans veya Ceneviz dönemi eserlerinin aynı dönemde onarıldığını ve İstanbul'un silüetine hâkim olan kadim yapıların yaşatılmasına gayret edildiğini göstermektedir.

Süreç içinde tarihi eserlere yönelik ilgi artarak devam etmiş ve 1931 yılında "mevcut asarı atılanın iyi muhafazası ve harap bir hale gelmiş olanlarının tamiri için" bir komisyon kurulmuştur (BCA, 30-18-01-02/19-22-07). Bu komisyonun kurulmasında Atatürk'ün Anadolu gezilerinde ziyaret ettiği kültür varlıklarının ve özellikle Selçuklu medeniyetine ait eserlerin harap durumundan duyduğu üzüntü ile Başvekili İsmet İnönü'ye çektiği bir telgrafın etkisi büyüktür. Bu telgrafta "sekiz yüzyıl önceki Türk uygarlığının gerçek şaheserleri" olan Konya'daki Selçuklu eserleri başta olmak üzere çok bakımsız bir duruma gelmiş olan anıtların korunmaları için gerekli tedbirlerin alınması istenmektedir (Sevim, Öztoprak ve Tural, 2006: 610). Telgraftan sonra kültür varlıklarının korunmasına yönelik çalışmaların arttığını ve hükümetlerin koruma konusunda bir hassasiyet geliştirdiklerini görmek mümkündür. Başvekâletçe yayınlanan tamimlerle mülki idareciler ve halk kültür varlıklarını korumaya davet edilmiştir. İnönü'nün 1934 tarihli tamimi de bu bağlamda değerlendirilebilir. Başvekil, hükümetin büyük maddi fedakârlıklarla milli ve tarihi eserleri tamir ettirdiğini ve "hatta çok eski zamanlara ve yabancı medeniyetlere ait eserlerin toprak altından çıkarılması" için özveriyle çalıştığını söylemiştir. Tarihi eserlerin hiçbir surette ihtisası olmayan kişilerce ellenmemesini, manalı manasız bahanelerle yıktırılmamasını özellikle istemiştir (BCA, 30-10-15/84-01-02). Bir başka önemli tamimde "hangi daireye ait olursa olsun Türk sanat ve medeniyetinin kıymetli belgeleri olan" tarihi eserlerin memleketin malı olduğu ve herkesçe korunmasının milli bir vazife olduğu vurgulanmıştır (BCA, 180-09-31/31-168-16). Bu tamimler hangi devre ait olursa olsun kültür varlıklarının aynı özenle korunmasını istediği için önemlidir ve hükümetlerin yaklaşımındaki değişimi yansıtmaktadır.

Ayasofya Camii'nin müzeye dönüştürülmesi de taşınmaz kültür varlıklarının değerlendirilmesi hususunda önemli bir diğer örnektir. Hem Bizans hem de Osmanlı döneminin en büyük dini mekânının, yeni rejim tarafından müze haline getirilmesi ve ziyarete açılması, yeni yönetimin evrensel bakış açısını yansıtmaktadır. Osmanlı'nın İstanbul'u fethinde camiye çevirerek Müslüman halkın istifadesine sunduğu tarihi kiliseyi, yeni idare müzeye tahvil ederek inanç farkı gözetmeksizin tüm insanlığın hizmetine sunmuştur. Önceki yıllarda Ayasofya'nın kubbesinde çökme tehlikesi gözlenmiş ve 1925 yılında onarımı yapılmıştır (BCA, 30-18-01-01/13-27-14). Sonraki yıllarda Osmanlı döneminde üzerleri sıva ile kapatılan mozaiklerin gün ışığına çıkarılması için Amerikan Bizans Enstitüsü Müdürü Thomas Whittemore başkanlığında çalışmalar yürütülmüştür (BCA, 30-18-01-02/20-37-18). Son olarak 1934 yılında

alınan bir kararla Ayasofya Camii, müzeye çevrilmiştir (BCA, 30-18-01-02/49-79-06).

Müzelerin kimlik inşasındaki rolünün bir yansıması olarak İstanbul Belediyesi'nin Cumhuriyet'in ilk on yılındaki müzecilik faaliyetleri de dikkate değerdir. Öncelikle Atatürk'ün Şişli'de kaldığı evin önüne 1925'te "Gazi Mustafa Kemal Paşa vatanın kurtuluşunu 1335 [1919] senesinde bu evde hazırladı" yazılı bir hatıra levhası konulmuştur. Daha sonraki yıllarda ev satın alınarak "İnkılap Müzesi ve Kütüphanesi" olarak ziyarete açılmıştır (Cumhuriyet, 6 Nisan 1930). Bu müze, yalnız eski çağlara ait tarihi eserlerin değil, yakın zamana ait olup da unutulmaması gereken tarihi olayların halka sunulmasında müzelerden faydalandığını göstermektedir. Dolayısıyla Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren Türk milli kimliğinin inşasında devletin ve diğer bazı kurumların arkeolojik kazılardan, müzelerden, tarihi binalardan yararlanma eğiliminde oldukları görülmektedir. Bunun son aşamasını Atatürk'ün şekillendirdiği Türk Tarih Tezi oluşturmuştur.

5. Milli Kimliğin İnşasında Türk Tarih Kurumu'nun Rolü

Yeni bir kimlik yaratmada tarihin öneminin farkında olan Atatürk, geçmişte ülke sınırları dâhilinde yaşayan uygarlıkların, bugün yaşayan insanların atası olduğunu ve dolayısıyla Türk milletinin medeniyetteki yerinin Osmanlı'dan öncesine dayandığını ortaya koymak istemiştir. Afet İnan'a göre Atatürk'ün tarih tezini ortaya çıkaran sebepler arasında Fransa'da 1928'de basılan bir coğrafya kitabının etkisi vardır. Avrupalıların yazdığı tarihin, Türklerin medeniyetteki rolüne yer vermemesi Atatürk'ü kızdırmıştır ve bununla mücadele etmek Atatürk için bağımsızlık savaşının bir parçası haline gelmiştir (1939: 244).

Yeni kurulan ulus devletin devamlılığı için milli bir kimlik kadar tarih yazımı da önemlidir. Dönemin Türk Tarih Kurumu (TTK) üyelerinden Mehmet Fuat Köprülü'ye göre milli tarihi yabancıların gösterdikleri şekilde anlamak ve anlatmak gafletle eşdeğerdir. Nitekim Atatürk, bu gafleti sona erdirmek ve "maddî ve siyasî istiklâle kavuşturduğu milletini manevî ve ruhî istiklâle de kavuşturmak için" tarih tetkiklerine kendisi yön vermeyi seçmiştir (1939: 277).

Atatürk'ün tarihe verdiği önemin en temel göstergesi Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti adı ile kurulmuş olan Türk Tarih Kurumu'dur. Cumhuriyetin ilanından kısa bir süre sonra 1924 yılında Türk Tarihi Encümeni kurulmuştur. Bu Encümen, Türk Ocakları bünyesinde Türk Tarihi Tetkik Heyeti'nin oluşturulmasıyla görevini bu heyete devretmiştir. Heyet 1931 yılında Türk Ocakları'nın kapanmasından sonra müstakil hale getirilmiş ve adı "Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti" olmuştur. 1935 yılına kadar bu ismi kullanan cemiyet, Atatürk'ün önerisi ile bu yıldan itibaren Türk Tarih Kurumu (TTK) adını almıştır (Üstel, 1997: 52). TTK'nin kuruluş nizamnamesinde geçtiği üzere hedefleri arasında şunlar vardır: "Türk tarihini araştırmak ve sonuçları

neşretmek; bunun için ilmi müzakerelerde bulunmak, Türk tarihi menbalarını araştırıp bastırmak, Türk tarihini araştırarak vesaik ve malzemeyi elde etmek için icabeden yerlere hafir ve keşif heyetleri göndermek" (II. Türk Tarih Kongresi, 1943: 35-38).

TTK, ilk yıllardan itibaren arkeolojik kazılara önem vermiş ve TTK'nin faaliyetleri Türk milli kimliğinin şekillenmesinde takip edilen yolda ilerlemiştir. Anadolu medeniyetlerinin tarihine ilişkin pek çok çalışmaya imza atan Türkiye'nin ilk arkeologlarından Ekrem Akurgal, TTK bünyesinde ve Atatürk'ün çalışmalarıyla yönlendirilen Türk Tarih Tezinin ortaya konmasındaki sebepleri sıralarken "Osmanlı uygarlığından uzak bir tarih bilinci" oluşturmaya öncelik verir (1950: 582-583). Bu yüzden Türk Tarih Tezi Osmanlı, Selçuklu ve Uygurlar gibi büyük medeniyetlere değil İskitlere, Hititlere, Sümerlere dayandırılmış ve tetkikten uzak kalmış bu tarihin ortaya çıkarılması sonucunda "yeni bir ruhla milleti teçhiz etmek" amaçlanmıştır.

TTK, Atatürk'ün oluşturmak istediği milli tarihi yazmak için sonraki yıllarda bir gelenek halini alacak kongreler düzenlemiştir. Atatürk ilk iki kongrenin öncüsü ve takipçisi olarak, toplantıları yakından izlemiştir. Birinci Türk Tarih Kongresi 2-11 Temmuz 1932 tarihleri arasında Ankara'da Halkevi binasında; İkinci Türk Tarih Kongresi 20-25 Eylül 1937'de İstanbul Dolmabahçe Sarayı'nda düzenlenmiştir. Birinci kongrede amaç Türk Tarih Tezini, Türk ilim âlemine ve öğretmenlerine anlatmak; bu teze uygun şekilde hazırlanan ders kitaplarını değerlendirmeye sunmaktır. İkinci kongrenin amacıysa ilk kongreden sonra geliştirildiği haliyle Türk Tarih Tezini, kongreye davet edilen yabancı bilim adamlarına anlatmak ve tezin dünya çapında geçerliliğini sağlamaktır (II. Türk Tarih Kongresi, 1943: 10).

Birinci Türk Tarih Kongresi sırasında kurumun başkanı olan Yusuf Akçura şunları söylemiştir: "Tarih, milli harsın temelidir; aynı zamanda tarih, milletlerin cihandaki mevki ve şereflerini tayin eder; tarih sayesinde bir kavim, yeryüzünde hayat ve saadet hakkının hüccetlerini âleme gösterir; tarih sayesinde bir millet, istikbalinin parlak ve sonsuz yollarını açar." (I. Türk Tarih Kongresi, 1932: 6178).

Akçura, ayrıca Atatürk'e teşekkür ederek Ulu Gazi sayesinde hakikat yolunu gördüklerini, milletin benliğini bulduğunu ve kendisini tanıdığını ifade etmiştir. Akçura'nın özellikle altını çizdiği gibi bu kongrelerin temel amacı millete geçmişini göstermek ve gelecek için tarihten güç almalarını sağlamaktır. Bu kongrelerde öne sürülen tez, Türk milletine bir geçmiş yaratmıştır. Bu geçmiş yeni hazırlanan ders kitapları ile müfredata sokulmuş ve eğitim hayatının temelini teşkil etmiştir. Böylece çocukların ve gençlerin, yaratılan bu geçmiş öğrenerek Türk'ün medeniyetteki yerini kavrayacağına ve geçmişleriyle gurur duyacağına inanılmıştır. Birinci kongre sırasında hazırlanan tarih ders kitaplarının "Türk'ün geçmişini en doğru şekilde anlattığını" aktaran 15 Temmuz 1932 tarihli Cumhuriyet gazetesi, bu tezle Avrupalılar tarafından kaleme alınan tarihin sona erdiğini şu sözlerle duyurmuştur:

“Türk milletinin inkâr edilen meziyetlerini ve medeniyet eserlerini onları örten gazezkârlık ve ihmal perdelerini birer birer yırtarak Türk kavminin tarihte hakiki mevkiini meydana çıkarmış ve Türk milleti hesabına, kelimenin bütün manasile tam ve kâmil tarihi bir terkip ve inşa yapmıştır. Bu terkipin mihveri Türk milleti ve büyük Türk ırkıdır.”

Dönemin İstanbul Alman Arkeoloji Enstitüsü Direktörü Bittel, Atatürk’ün başka devlet adamları gibi ilmi çalışmaların yalnız hâmisî olmadığını, onun dil, tarih ve arkeoloji araştırmalarında da önemli bir payı olduğunu söylemiştir. Onun bu yakın ilgisinin Türk bağımsızlık mücadelesinin bir parçası olduğunu dile getiren Bittel’e göre bir millet, ancak geleneklerinin, mazisinin, atalarının ve toprağında yatan tarihinin şuuruna erişerek bir millet olabilir ve Atatürk tam da bunu gerçekleştirmeye çalışmaktadır (1939: 205).

İkinci Türk Tarih Kongresi’nin, Osmanlı saraylarından Dolmabahçe’de yapılması ayrıca önemlidir. Kongre münasebetiyle sarayın Merasim Salonu’nda Türk tarihinin ana hatlarını arkeolojik esere dayalı olarak sunan bir Tarih Sergisi tertip edilmiştir. Ayrıca sarayın Veliâht Dairesi’nde ilk kez bir Türk Resim ve Heykel Galerisi açılmıştır. Tarih Sergisi, Atatürk’ün vefatına değin öğretmenlerin, öğrencilerin ve halkın ziyaretine açık kalmış; Resim ve Heykel Galerisi ise bir müze olarak sürekli açık hale getirilmiştir (CHP 15. Yıl Kitabı: 168). Tarih Sergisi, bilim insanlarının ortaya koyduğu tarihi, arkeologların gün yüzüne çıkardığı eserlerle millete anlatırken; Resim ve Heykel Galerisi de Türklerin geleneğinde olmadığı ileri sürülen iki sanat dalına ait eserleri gün yüzüne çıkarmıştır. Devlet, resim ve heykel gibi iki sanatın Türkler için önemli olduğunu ve bu sanat dallarının koruyucusu olduğunu da göstermiştir. Bu sergileri ziyaret edenler, Cumhuriyet’ten önce girmeleri pek mümkün olmayan Dolmabahçe Sarayı’nın en büyük salonlarında, birer yurttaş olarak Türk’ün tarihini ve yaratıcılığını izlemişlerdir. “Bir millet ki kendi resmini yapmaz, bir millet ki heykel yapmaz, bir millet ki fennin icap ettirdiği şeyleri yapmaz; itiraf etmeli ki o milletin tarihi terakkide yeri yoktur. Hâlbuki bizim milletimiz, gerçek nitelikleri ile ileri olmaya layıktır ve olacaktır” diyen Atatürk, söz konusu galeriyi açarak Türk milletinin kimliğinde sanatın da yaratıcılığın da olduğunu ifade etmektedir (Sevim vd., 71).

Halkı tarihi eserler konusunda bilinçlendirmek için zaman zaman yayınlar neşreden TTK, Türk ulusunu tarihine sahip çıkmaya davet ederek, toprağın altındaki ve üstündeki eserlerin korunmasının zorunluluğuna dikkat çekmiştir:

“Türk toprağının üst ve altı değerli antikiteler, anıtlar ve tarihi eserlerle doludur. Bunlar Türk ulusunun dünyada ilk kültürü kurduğunu, ulusumuzun başka uluslara kültür önderliği ettiğini bütün acuna tanıtacak şahitlerdir.” (Gerçek, 166).

TTK ve Türk Tarih Tezi, Cumhuriyet idaresinin hedeflediği laik, sanata ve kültüre önem veren yeni Türk milli kimliğinin inşasında desteklediği ve

yönettiği arkeolojik kazılar, kurumlar arası işbirlikleri ve halkı aydınlatmaya yönelik çalışmaları ile oldukça önemli işlere imza atmıştır. Devlet düzeyinde 1930'larda kültür varlıklarına yönelik artan ilgiyle eş zamanlı olarak TTK'nin faaliyetleri de etkisini gün geçtikçe arttırmıştır.

Değerlendirme ve Sonuç

Köklü, ani ve derinden değişim yaşayan tüm toplumlarda yeni bir kimlik inşa edilirken özellikle geçmişten ve tarihten yararlanılarak gelecek için bir model ortaya koyulur. Türkiye Cumhuriyeti kurulurken, çok uluslu bir imparatorluktan ulus devlete dönüşen topluma, Osmanlı Devleti'nden önce de Türklerin tarihte önemli bir yeri olduğunu vurgulayan bir geçmiş anlatısı sunulmuştur. Bu anlatı Anadolu topraklarında yaşayan tüm uygarlıkların izlerine Türk oldukları iddiası ile sahip çıkmış ve dünya medeniyet tarihinde Türklerin oynadığı rolü ortaya koymayı amaçlamıştır. Söz konusu teze dayanarak devlet Türk milletine geçmişteki yerini gösterirken sahip oldukları Türk kimliği ile gelecekte de var olacağını anlatmak istemiştir.

Yeni Türk idaresi milli bir kimlik oluşturmaya çalışırken, kültür varlıklarından birkaç boyutta faydalanmıştır. Öncelikle Cumhuriyet'in ilanını takip eden süreçte imza atılan siyasal inkılaplar laik bir Türk kimliği yaratmayı da hedeflemiştir. Bu süreçte Hilafetin ilgası, tekke ve türbelerin kapatılması, eğitim sisteminin birleştirilmesi yoluyla dini eğitimden vazgeçilmesi her ne kadar siyasal inkılaplar olarak görülse de bunların kültür varlıklarını etkileyen bir boyutu olduğu görülmüştür. Bu politikanın asıl amacı bu eserlere zarar vermek değil, gerçekten atıl halde kalan yapıların ve arazilerin değerlendirilmesi ve bu suretle devlet bütçesine katkı sağlanması düşüncesidir. Eğer bu politikanın Osmanlı Devleti'ne yönelik bir saldırı amacı olsaydı, Osmanlı'nın son zamanlarında harap halde bulunan büyük Osmanlı külliyelerinin onarımlarına erken tarihten itibaren başlanmazdı. İlk zamanlarda Selçuklu Devleti eserlerinin onarımına öncelik verilmiş ve devlet destekli arkeolojik kazılarla Anadolu medeniyetlerinin izlerine sahip çıkılması tercih edilmiştir. Ancak Osmanlı Devleti'nin başkenti olan İstanbul, 1930'dan itibaren yeniden ilgi görmeye başlamıştır. Arşiv ve dönemin basın kaynakları bu çıkarımı desteklemektedir. Yerel idarecilerin insiyatifi ile belirlenen eski eser listeleri dışında kalan, tarihi ve mimari kıymeti olan bazı eserlerin zarar görmesi politikanın bir sonucu değil, bilhassa taşradaki memurların buna karar verecek yetkili merciler olmadığı halde bu listeleri oluşturması ve bunların devlet idaresince kontrol edilmemesi hatasının bir sonucudur.

Yeni rejimin ilk yıllarında başta mali nedenler olmak üzere birçok sebeplerle ihmal edilen, unutilan, tahrip edilen ve hatta yok edilen kültür varlıkları olduğu bilinse de özellikle abidevi eserlerin korunmasına ve toprak altındaki eserlerin gün yüzüne çıkarılmasına çaba harcadığı açıktır. Gerek Selçuklu ve Osmanlı gibi Türk-İslam anıtlarının, gerekse o yıllara kadar ihmal edilen Hitit, Frig ve Lidya gibi Anadolu uygarlıklarının bıraktığı izlere sahip

çıkılmış ve bunlara dayalı bir tarih tezi üretilerek yeni bir geçmiş yazılmıştır. Bu geçmiş aslında cumhuriyet öncesi yıllarda tüm dünyada genel kabul gören Yunan ve Roma merkezli tarih anlatılarına da bir karşı koyuştur. Cumhuriyet idaresi, Türk ulusuna bir geçmiş yaratırken ilan ettiği tarih tezine geçerlilik kazandırmak ve Batı merkezli tarih yazımını inkâr etmek için taşınır ve taşınmaz tarihi eserlerden yararlanmayı bilmiştir.

İnkılapları takip eden süreçte Türk milli kimliği üzerinde etkili olan Türk Tarih Tezi bu sürecin ortaya koyduğu sonuçları pekiştirmiştir. Öncelikle en eski devirlerden başlamak üzere Anadolu uygarlıklarının yaşam alanlarını gün yüzüne çıkaracak arkeolojik faaliyetler devlet tarafından yapılmış ve desteklenmiştir. İkinci olarak bu kazılarda ulaşılan tarihi eserler yeni bir anlatı içinde müzelerde halka sunulmuştur. Ulusal ve uluslararası yayınlarla gün ışığına çıkarılan bu geçmiş bilim dünyasına tanıtılırken; yalnız Roma ve Yunan değil, Anadolu uygarlıklarının da insanlık medeniyetine, büyük katkıları olduğu ilan edilmiştir. Üçüncü olarak hangi devirde yapıldığı önem taşımaksızın tarihi eserlerin korunmasına önem verilmiştir. Bu yapılırken yalnız onarımlara değil halkın koruma konusunda bilinçlendirilmesi faaliyetlerine de hız verilmiştir. Bu şekilde Türk ulusu topraklarındaki zenginliklerin bilincine varacak ve onları gelecek kuşaklara aktarmak için korumayı kendisine görev edinecektir.

Milli bir kimlik için kültür varlıklarından yararlanılmasındaki bir diğer örnek eski hanedan yapılarının müze olarak halka açılmasıdır. Bu adım millete Cumhuriyet'in kazanımlarını bir kere daha göstermektedir. Herkesin eşit olduğu bu yeni sistemde kapısı kapalı saraylar yoktur; halkın girebileceği müzeler, konferans ve sergi salonları vardır. Türk milleti müzelerde, sergilerde, ders kitaplarında görmektedir ki geçmişten bugüne birçok uygarlığa hayat vermiş ve medeniyet Türklerin atası sayılacak uygarlıklar aracılığıyla Anadolu'da şekillenerek dünyaya yayılmıştır. Bu güçle Türkler Uygurlar, Selçuklular, Osmanlılar gibi büyük devletler ve medeniyetler kurmuşlardır. Sonunda Cumhuriyet idaresiyle eşit ve demokratik bir yönetime kavuşan Türk milleti, eski idarenin saraylarında bile kendi geçmişini görerek geleceğe umutla bakabilmektedir.

Atatürk döneminin sonlarına doğru devam eden milli kimlik yaratılması süreci, Atatürk'ün 10 Kasım 1938'de vefat etmesiyle değişmiş, zaman içinde Türk Tarih Tezi geçerliliğini büyük ölçüde kaybetmiştir. Yeni rejimin ikinci Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün Batıya dönük ve hümanizm etkisindeki kültür politikalarıyla milli kimliğin şekillendirilmesi süreci yeni bir devreye girmiş; kimliğin ayrılmaz parçası olan kültür varlıkları bu süreçten de farklı biçimlerde etkilenmiştir.

Bilgilendirme: Çalışmada çıkar çatışması yoktur. Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkıda bulunmuştur.

Kaynaklar

- (1932). *I. Türk Tarih Kongresi (1932) Konferanslar Müzakere Zabıtları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- (1943). *II. Türk Tarih Kongresi (20-25 Eylül 1937) kongrenin çalışmaları, kongreye sunulan tebliğler*. İstanbul: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Akurgal, E. (1950). Tarih ilmi ve Atatürk. *TTK Belleten*, Cilt 20, Sayı: 80.
- Anderson, B. (2017). *Hayali cemaatler*. İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Arık, R. O. (1953). *Türk müzeciliğine bir bakış*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Artun, A. (2014). *Tarih sahneleri sanat müzeleri-1: müze ve modernlik*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bittel, K. (1939). Atatürk ve ilköz tarih araştırmaları. *TTK Belleten*, Cilt: 3, Sayı: 10.
- Can, N. (1948). *Eski eserler ve müzelerle ilgili kanun nizamname ve emirler*. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- CHP 15. Yıl Kitabı*. (1938). Ankara: Cumhuriyet Halk Partisi Yayını.
- Çal, H. (1990). Türkiye'nin cumhuriyet dönemi eski eser politikası. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi.
- Çal, H. (1990-2). Türkiye'de cumhuriyet devri taşınmaz eski eser tahribatı ve sebepleri. *Ankara Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Dergisi*. c. 34. s. 1-2.
- Dilbaz, B. K. (2018). *Osmanlı Devleti'nin arkeoloji politikası*. İstanbul: Okur Tarih Yayınları.
- Ersöz, K. (2017). *Türk idare hukuku kapsamında kültür ve tabiat varlıklarının korunması*. İstanbul: On İki Levha Yayınları.
- Gerçek, F. (1999). *Türk müzeciliği*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Hamilakis, Y. (2019). Arkeoloji etiğini politikleştirmek. *Arkeoloji: tarihin ve kültürün yapılandırılması*. (der: Ayşe Boren). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Hobsbawn, E. J. ve Ranger T. (2006). *Geleneğin icadı*. İstanbul: Agora Kitaplığı.
- İnan, A. (1939). Atatürk ve tarih tezi. *TTK Belleten*, Cilt: 3, Sayı: 10.
- Karpat, K. H. (2009). *Osmanlı'dan günümüze kimlik ve ideoloji*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Koşay, H. Z. (1949). Tekke ve türbeler kapandıktan sonra. *Güzel Sanatlar Dergisi*. Sayı: 6.
- Köprülü, F. (1939). Bir hâtıra. *TTK Belleten*, Cilt: 3, Sayı: 10.

- Madran, E. (1996). Cumhuriyet'in ilk otuz yılında (1920-1950) koruma alanının örgütlenmesi-I. Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Dergisi. 16: 1-2.
- Madran, E. (2002). Tanzimat'tan Cumhuriyet'e kültür varlıklarının korunmasına ilişkin tutumlar ve düzenlemeler (1800-1950). Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yayınları.
- Madran, E. (2004). Osmanlı İmparatorluğu'nun klasik çağlarında onarım alanının örgütlenmesi (16-18. yüzyıllar). Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yayınları.
- Mango, A. (1995). *Türkiye'nin yeni rolü*. Ankara: Ümit Yayınları.
- Mumcu, A. (1969). Eski eserler hukuku ve Türkiye. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi. c. 26. s. 3-4.
- Mülayim, S. (1999). *Yüzyılın kültür ve sanat kronolojisi (1900-1999)*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Neziroğlu, İ., Yılmaz T. (2013). *Hükümetler, Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri 1 (1920-1950)*. Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı Yayınları.
- Oruç, Y. (2007). *Atatürk'ün fikir fedaisi Doktor Reşid Galib*. İstanbul: Gürer Yayınları.
- Önder, M. (1973). Milli kültürler ve Türk kültürü üzerine. *Kültür ve Sanat Dergisi*, Sayı: 1.
- Öz, T. (1944). Topkapı Sarayı Müzesi. *İstanbul Halkevi Dergisi*. s. 9 (1 Nisan 1944).
- Öztürk, N. (1995). Türk yenileşme tarihi çerçevesinde vakıf müessesesi. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Payzın, Z. (1977). Türkiye Büyük Millet Meclisi milli saraylarımızın temel sorunları. İstanbul: Millet Meclisi Basımevi.
- Sevim, A., Öztoprak, İ., Tural M.A. (2006). *Atatürk'ün söylev ve demeçleri II*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Shaw, W. M. K. (2004). *Osmanlı müzeciliği: müzeler, arkeoloji ve tarihin görselleştirilmesi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Silberman, N. A. (2019). Vaat edilmiş topraklar ve seçilmiş halklar: Arkeolojik anlatının politika ve poetikası. *Arkeoloji: tarihin ve kültürün yapılandırılması* (der: Ayşe Boren). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Turhan, M. (2015). *Kültür değişimleri: sosyo-psikoloji bakımından bir tetkik*. İstanbul: Altınordu Yayınevi.

Utkuluer, H. (2015). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e kalan tarihi bir miras: hanedan sarayları. *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e genç bakışlar*. ed. Ercan Karakoç. İstanbul: UKİD Yayınları.

Üstel, F. (1997). *İmparatorluktan ulus-deölete Türk milliyetçiliği: Türk Ocakları (1912-1931)*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Vakıflar Genel Müdürlüğü. *Cumhuriyetin ellinci yılında vakıflar (1923-1973)*. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.

Arşiv Kaynakları

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi

BCA, 30-18-01-01/09-15-07, 3 Mart 1924.

BCA, 30-18-01/06-52-01, 23 Ekim 1929.

BCA, 30-18-01-02/19-22-07, 1 Nisan 1931.

BCA, 30-10-15/84-01-02, 27 Ocak 1934.

BCA, 180-09-31/31-168-16, 10 Nisan 1936.

BCA, 30-18-01-01/13-27-14, 6 Mayıs 1925.

BCA, 30-18-01-02/20-37-18, 7 Haziran 1931.

BCA, 30-18-01-02/ 49-79-06, 24 Kasım 1934.

BCA, 51-00-00/12-104-16, 15 Haziran 1925.

Basın (ilgili tarihler metin içinde gösterilmiştir)

Cumhuriyet Gazetesi

Resmî Gazete

Web Kaynakları

Web 1: TDK Güncel Türkçe Sözlük, 11. bs. (Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011), (<https://sozluk.gov.tr>, erişim tarihi: 13.03.2020)

Web 2: 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, Resmî Gazete Yayın Tarihi: 23 Temmuz 1983; Madde 3/1. (www.mevzuat.gov.tr erişim tarihi: 14.03.2020).

Web 3: 28 Mayıs 1927 tarihli ve 1057 sayılı "Türkiye Cumhuriyeti Dâhilinde Bulunan Bircümle Mebani-i Resmîye ve Milliye Üzerindeki Tuğra ve Methiyelerin Kaldırılması Hakkında Kanun (www.mevzuat.gov.tr erişim tarihi: 18.04.2020).